

# Een dilemma: de Lek of de Linge?

*De afwatering van de Vijfheerenlanden (1750-1825)*

Aart Bijl

77

Hogere waterstanden op de Lek deden in het tweede kwart van de achttiende eeuw de discussie over de afwatering van de Vijfheerenlanden opklaaien. Die afwatering geschiedde via de Zederik op de Lek bij Ameide en op de Linge bij de Arkelse dam en door een aantal polders direct op de Linge. Van de zes in 1566 buitendijks gebouwde en in 1673 door de Fransen vernielde voormolens bij Ameide waren er in 1739 vijf herbouwd. Deze vijf molens bleken in de jaren 1740-1750 het overtollige regen- en kwelwater in de Vijfheerenlanden onvoldoende te kunnen afmalen. Een aantal polderbesturen en dijkcolleges in het gebied wenste een betere uitwatering. De vraag was of die gezocht moest worden op de Lek of op de Linge.

## De Vijfheerenlanden

De Vijfheerenlanden is gelegen tussen de Lek en de Linge met als oostelijke grens de Diefdijk, tevens de grens tussen de provincies Zuid-Holland en Gelderland, en als westelijke grens de Zouwen- en Bazeldijk, de grens met de Alblasserwaard. Het gebied is ongeveer 11772 ha groot en kent een natuurlijke helling van noordoost naar zuidwest.

De Vijfheerenlanden dankt zijn naam aan de vijf min of meer soevereine gebieden waarin het gebied in de vijftiende eeuw was verdeeld, nadat in 1284 door elf heren en twee Utrechtse kapittels, van de Dom en van Oudmunster, tot het sluiten van de dijkkring was besloten; namelijk Arkel, Vianen, Hagestein, Everdingen en Leerdam (Ter Leede).<sup>1</sup>

Er ontstonden vijf dijkcolleges: drie aanvankelijk zelfstandige maar later min of meer Hollandse colleges, namelijk het Land van Arkel boven de Zouwe, het Land van Ter Leede en Schoonrewoerd en het Land van Vianen, één Utrechts, namelijk het Land van Hagestein, en één Gelders dijkcollege, het Land van Everdingen en Zijderveld, dat behoorde tot het graafschap Culemborg in het Kwartier van Nijmegen. De vijf dijkcolleges vormden samen het College van de Vijfheerenlanden dat de hele dijkkring schouwde. Daarnaast handelden de drie dijkcolleges langs de Lek (Vianen, Hagestein en Everdingen) in afwateringszaken die hun gebieden betroffen gezamenlijk als het College van de Lek.

De twee colleges van de Vijfheerenlanden en van de Lek vormden overkoepelende waterschapsbesturen, waaronder op lokaal niveau een groot aantal polderbesturen fungeerde. Hierbij diende in de Vijfheerenlanden een onderscheid gemaakt te worden tussen polders en polderbesturen. Dat laatste hield in dat meerdere polders (of zelfs verschillende polderdelen) onder één bestuur konden vallen.<sup>2</sup>

## De afwatering tot 1750

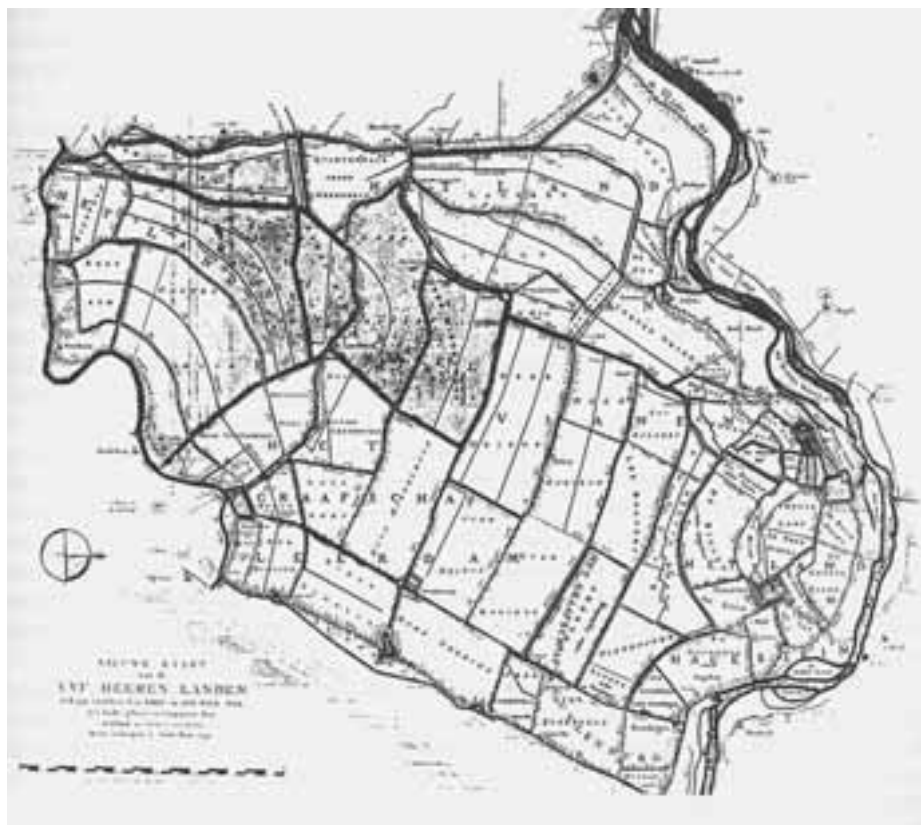
Voor de in hoofdzaak agrarische bevolking<sup>3</sup> was het van levensbelang om het water van de Lek en het overstromingswater uit de hoger gelegen Gelderse gebieden te

1 J.L. van der Gouw, 'De unie van de vijf heren van 1284', *Zuid-Hollandse Studiën*, 9 (1961), 7-16.

2 L.F. Teixeira de Mattos, *De waterkeringen, waterschappen en polders van Zuid-Holland, deel IV-3: De Waarden, afd. II: het land tusschen Lek en Merwede, onderafdeling IV: de boezems, waterschappen, polders en gronden in de Vijfheerenlanden* ('s-Gravenhage 1931), passim.

3 Er bestond slechts weinig industrie en dan nog voornamelijk in de stadjes Vianen en Leerdam.

1. Kaart van de Vijfheerenlanden door R. en J. Ottens te Amsterdam, 1741.



78

keren en om het overtollige regen- en kwelwater zo snel mogelijk op de Lek of op de Linge te lozen.

Voordat de bedijkingen plaatsvonden waterde het gebied van de Vijfheerenlanden op natuurlijke wijze af op de rivieren de Lek en de Linge. Na de bedijkingen en ontginningen, waardoor het waterpeil geleidelijk hoger kwam te liggen en het maaiveld door inklinking begon te dalen, verliep deze natuurlijke afwatering steeds moeizamer en moesten maatregelen ter verbetering worden genomen. De afwatering van de Vijfheerenlanden was al sinds de Middeleeuwen verdeeld in twee grote systemen: één afwateringssysteem via de hoofdwatgang de Zederik op de Lek en/of op de Linge, dat van de zogenaamde Zederikvelden, en één afwateringssysteem via de Linge naar – of direct op – de rivier de Merwede. Toen de natuurlijke waterlozing op de Lek en de Linge in de loop van de zestiende eeuw door de zojuist genoemde oorzaken steeds problematischer werd, besloten de vijf dijkcolleges in de Vijfheerenlanden in 1566 gezamenlijk een betere uitwatering tot stand te brengen. Dat was het begin van een lange weg naar een adequate waterbeheersing.

De overeenkomst van 1566 hield in dat zes voormolens<sup>4</sup> in de uiterwaarden van de Lek ten oosten van Ameide werden gebouwd waardoor de afwatering van de Zederikvelden aanzienlijk werd verbeterd. Door drie uitwaterende sluisen in de Lekdijk stroomde het water naar een gegraven buitenboezem, waar het water al naar gelang de stand van het rivierwater op natuurlijke wijze of met behulp van de windwatermolens op de Lek werd uitgemalen. Van deze afwatering maakten hoofdzakelijk de polders onder Vianen, Hagestein en Everdingen gebruik. De betreffende dijkcolleges vormden gezamenlijk het College van de Lek voor het bestuur en beheer van deze afwatering.<sup>5</sup>

De Vijfheerenlanden werd tussen 1570 en 1820 regelmatig getroffen door watersnoden. Zo brak bijvoorbeeld de Lekdijk door in 1573, 1740 en 1744, de Noorder Lingedijk in 1571, 1726, 1741, 1809 en 1820, de Diefdijk in 1570, 1573, 1601 en 1799 en de Zouwendijk in 1659 en 1709. Ook was enkele malen sprake van onderwaterzettingen in het kader van de Hollandse Waterlinie, zoals bijvoorbeeld tijdens de inval van de Fransen in 1672.

In de jaren 1672-1673 werden in den lande veel molens door de Fransen vernield, ook

<sup>4</sup> De molens bij Ameide die het water uit de Zederikboezem op de Lek maalden werden voormolens genoemd. De molens die het water uit de polders op de Zederikboezem brachten noemde men achtermolens.

<sup>5</sup> Archief hoogheemraadschap de Vijfheerenlanden (hierna AHV), inv. nr. 483.

de zes voormolens bij Ameide. Gelukkig waren de rivierstanden van de Lek in die periode vrij laag, waardoor er geen acute afwateringsproblemen ontstonden. Mede daarom besloot het College van de Lek in 1679 de voormolens niet te herbouwen.

Op 21 februari 1721 richtten 21 ingelanden van de polders Achthoven en Lexmond zich met een verzoek tot het College van de Lek om enige nieuwe voormolens bij Ameide te plaatsen. Zij hadden last van water dat van de hoger gelegen polders kwam en van kwelwater uit de Lek, waardoor hun landerijen 's zomers onder water stonden. Er volgde op 19 juni 1721 een vergadering met belanghebbenden in het stadhuis van Vianen, waar besloten werd op 24 juni een inspectie te houden om te zien waar de nieuwe voormolens geplaatst zouden kunnen worden.<sup>6</sup> Niet alleen de drie leden van het College van de Lek waren verdeeld over de vraag of er nieuwe voormolens gebouwd moesten worden, maar ook hun ondergeschikte polderbesturen waren het hierover niet eens.<sup>7</sup> De zaak zou daarom blijven rusten tot in 1738 de klachten over wateroverlast sterk toenamen.

Tijdens een vergadering van het College van de Lek op 17 juni 1738 werd de uitslag bekend gemaakt van een stemming onder de ingelanden over de bouw van nieuwe voormolens bij Ameide. Tegen de voormolens stemden ingelanden met in totaal 1714 morgen land, vóór stemden ingelanden met in totaal 1492 morgen land terwijl ingelanden met in totaal 1556 morgen land zich onthielden van stemming.<sup>8</sup> Het Dijkcollege van Vianen (waaronder onder meer de polders Lexmond, Achthoven en Hei- en Boeicop ressorteerden) liet het hier niet bij zitten en stelde de overige twee leden van het College van de Lek op 19 september 1738 voor om toch nieuwe voormolens bij Ameide te bouwen. Het duurde een half jaar voordat de Dijkcolleges van Hagestein en Everdingen antwoordden dat ze niet zouden meebetalen aan het onderhoud van de vernieuwingen, omdat ze van de nieuwe voormolens geen voordeel verwachtten. Ze hielden vast aan de overeenkomst van 1679.<sup>9</sup>

Vier maanden later, op 22 juli 1739, besloot het College van de Vijfheerenlanden evenwel om in het belang van de afwatering van de Vijfheerenlanden vijf nieuwe voormolens te bouwen bij Ameide. Ieder lid moest zijn aandeel leveren en betalen aan de dijkgraaf en heemraden van het College van de Lek. De omslag werd vastgesteld op negen gulden per morgen over alle polders die op de Zederik uitwaterden en zou in drie gelijke termijnen binnen een jaar worden geïnd.<sup>10</sup> De totale kosten van de bouw bedroegen f59.579,-.

Onder de polders die tot het Land van Vianen behoorden, was echter nog steeds geen overeenstemming over de herbouw van de voormolens bereikt. Met name de polder 't Hogeland van Vianen wilde niet (volledig) bijdragen in de kosten voor de bouw van de molens en liet dat aan het dijkcollege weten. Door de hoge ligging was deze polder niet afhankelijk van het voorgemaal bij Ameide. Uiteindelijk ging de polder akkoord met een betaling volgens de formule: drie hoeven voor één.<sup>11</sup>

De dijkgraaf en hoogheemraden van het Land van Hagestein protesteerden op 9 mei 1741 bij het College van de Vijfheerenlanden tegen het besluit de nieuwe voormolens bij Ameide te bouwen. Zij waren namelijk niet op 22 juli 1739 bij de sluis in Ameide aanwezig geweest, toen daar door de overige vier leden van het College van de Vijfheerenlanden het betreffende besluit was genomen.<sup>12</sup> Het Land van Hagestein had inmiddels wel de omslag voor de bouw van de voormolens voldaan.

De watersnood in de winter van 1740-1741 zette de Vijfheerenlanden diep onder water. Verzoeken van het College van de Vijfheerenlanden om het water door de Zouwendijk op de Alblasserwaard te mogen laten aflopen, werden door het College van de Alblasserwaard afgewezen. De waterschappen van de Neder- en Overwaard hadden in de periode 1738-1740 bergboezems aangelegd en voormolens (onder meer het molencomplex bij Kinderdijk) gebouwd om de eigen waterlossing te verbeteren. De nieuwe voormolens bij Ameide waren als gevolg van hoge rivierstanden niet in staat het water snel op de Lek te lozen. De afwatering van de Zederikvelden op de Lek bleef dus problemen geven, onder andere in 1749 toen de Vijfheerenlanden door de Alblasserwaard geholpen moest worden bij de lozing van het overtollige water, als gevolg van de hoge waterstanden van de Lek.<sup>13</sup>

Eén van de oorzaken van de hoge Lekstanden werd gezocht in de aanleg van het Pannerdense Kanaal in het begin van de achttiende eeuw, waardoor de Lek meer

6 Idem, inv. nr. 1931.

7 Idem, inv. nr. 1932.

8 Idem, inv. nr. 1667.

9 Idem, inv. nr. 1935.

10 Idem, inv. nr. 2055, notulen van dijkgraven en hoogheemraden van de Vijfheerenlanden, vergadering van 4 september 1739.

11 Idem, inv. nr. 1647.

12 Idem, inv. nr. 2055, vergadering van 9 mei 1741.

13 Idem, inv. nr. 1667, vergaderingen van het College van de Lek op 2 april en 13 mei 1749.

water te verwerken had gekregen.<sup>14</sup> Al deze wateroverlast bracht de discussie over het nut van de nieuwe voormolens en het zoeken naar een betere oplossing voor de afwatering van de Vijfheerenlanden weer op gang.

## De jaren vijftig en zestig van de achttiende eeuw: de plannen van Koelewijn, Bolstra en Lulofs

Na 1750 verscheen een aantal rapporten en plannen voor een verbeterde afwatering van de Vijfheerenlanden. Eén van de eerste projecten dat bij het College van de Vijfheerenlanden werd ingediend, kwam van landmeter Arie Koelewijn. Zijn plan behelsde het graven van een kanaal dwars door de Alblasserwaard naar Elshout. De kosten van het project werden door hem op ruim f590.000,- begroot.<sup>15</sup> Binnen het College van de Vijfheerenlanden protesteerde het lid Van Hagestein tegen dit plan. Dat protest werd sterker toen tijdens een vergadering van het College van de Lek op 12 augustus 1754 werd besloten de gedempte sluis aan de Linge bij de Arkelse dam weer open te maken, de Zederik te verdiepen en extra maatregelen te treffen aan de sluis bij Ameide. De hiermee gepaard gaande kosten bedroegen f17.517,90 en werden over de op de Zederik uitmalende polders omgeslagen, hetgeen voor alle ingelanden f2,50 per morgen betekende.<sup>16</sup>

Met de hoge bouwkosten van de vijf voormolens in 1739 en de kosten voor het openmaken van de sluis aan de Arkelse dam was voor het dijkcollege van Hagestein de maat echter vol; het weigerde in mei 1755 niet alleen mee te betalen aan de kosten voor de sluis in de Arkelse dam, maar ook de verdere medewerking aan nieuwe geldverslindende projecten.<sup>17</sup>

In het College van de Lek speelde het Hollandse Vianen een overheersende rol.<sup>18</sup> Dat was niet vreemd gezien de grootte van het gebied. De oppervlakte van het Land van Vianen bedroeg ruim 266 hoeven en was daarmee vijf maal zo groot als het Land van Everdingen (53 hoeven) en bijna zes maal zo groot als het Land van Hagestein (46 hoeven).<sup>19</sup> Bovendien waren de principalen van Hagestein (de Staten van Utrecht) en Everdingen (de raden van de prins van Oranje in het Gelderse Culemborg) buiten Holland gevestigd en was de directe betrokkenheid bij de Vijfheerenlanden wat minder.

Het College van de Lek verzocht in 1755 de bekende waterbouwkundige Melchior Bolstra een onderzoek te doen naar een verbetering van de afwatering van de Vijfheerenlanden. Bolstra concludeerde op 7 augustus 1756 dat men met hetzelfde aantal molens dat op de Lek uitmaalde sneller en eenvoudiger op de Linge zou kunnen afwateren. Nog beter zou het zijn om samen met het Alblasserwaardse waterschap de Overwaard de bemaling ter hand te nemen; dan zouden de molens zelfs gemist kunnen worden. Voorlopig zou, door het verbeteren van de schepraderen van twee van de vijf voormolens, al meer bereikt worden.<sup>20</sup> Dat laatste idee werd in 1757 gerealiseerd en de kosten, die ruim f1.800,- bedroegen, werden over de leden van het College van de Lek omgeslagen.<sup>21</sup>

De conclusies van Bolstra werden verder uitgewerkt in een aantal voorlopige plannen. Nog in 1756 werd een concept-plan voorgelegd voor het graven van een nieuw kanaal van de Zouwendijk naar Groot Ammers en vandaar naar Elshout, om de afwatering van de Landen van Vianen, Hagestein en Everdingen, samen 7.140 morgen groot, te verbeteren. De kosten werden begroot op f400.000,- en de financiering zou over een periode van 38 jaar lopen. De eerste 25 jaar zou dat een omslag betekenen van f1,50 per morgen, vervolgens twee jaar niets, dan vijf jaar f0,50 per morgen, nogmaals vijf jaar f1,- per morgen en het laatste jaar iets minder dan een gulden per morgen. Daarmee zouden de kosten lager uitvallen dan bij het handhaven van de molens bij Ameide.<sup>22</sup>

In 1758 volgde een ruwe begroting voor het verplaatsen van de vijf voormolens van Ameide (Lek) naar de Schotdeuren bij Arkel (Linge). Met het graven van een nieuwe boezem zou dit project op f109.542,50 komen.<sup>23</sup> Het bleek achteraf ruim begroot. In augustus 1760 kwam Melchior Bolstra met het concept-plan voor de verplaatsing van de vijf voormolens naar de Arkelse dam en het graven van een nieuwe boezem: totale kosten f93.560,-.<sup>24</sup>

14 Zie hiervoor: G.P. van de Ven, *Aan de wieg van Rijkswaterstaat* (Zutphen 1976).

15 AHV, inv. nr. 2441.

16 Idem, inv. nr. 2016.

17 Idem, inv. nrs. 1635 en 1667.

18 Zie ook: C.N. Spierings, *De waterkeringszorg in de Alblasserwaard en de Vijfheerenlanden* (dissertatie Leiden 1998), 64.

19 Een hoeve of hoef is zestien morgen groot.

20 AHV, inv. nr. 1940.

21 Idem, inv. nr. 1941.

22 Idem, inv. nr. 1902.

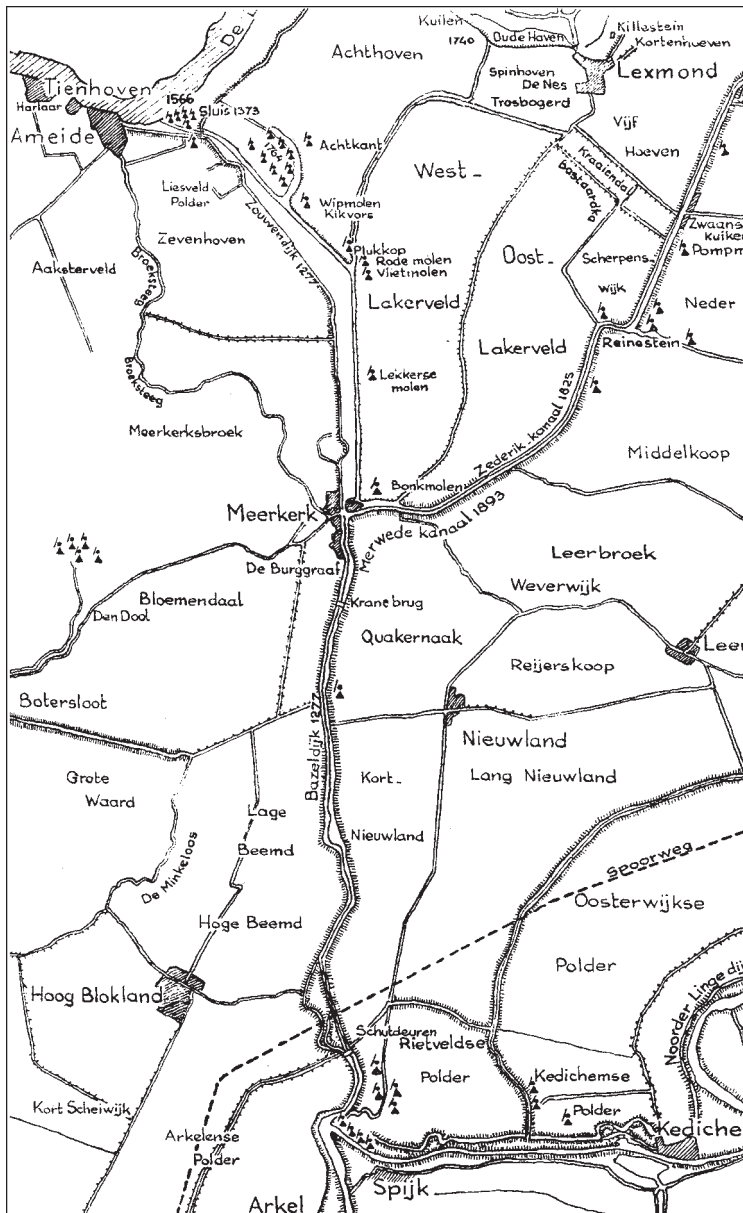
23 Idem, inv. nr. 1903.

24 Idem, inv. nr. 1904.

De klachten over de slechte afwatering van de Zederikvelden bleven bij de colleges binnenkomen. Met name de polders Lexmond, Achthoven en Lakerveld in het Land van Vianen bleven aandringen op een betere regeling.<sup>25</sup> De grote wateroverlast in de jaren vijftig van de achttiende eeuw bracht de agrarische bedrijfsvoering in grote problemen en de boeren konden daardoor de lasten bijna niet meer opbrengen. Zij richtten verschillende verzoeken om belastingvermindering of kwijtschelding aan de gewestelijke overheid en vonden vaak een gewillig oor. Zo stonden in die jaren de Staten van Utrecht de ingezetenen van Hagestein een aantal belastingverminderingen toe.<sup>26</sup>

Op 15 mei 1761 vond in Den Haag een conferentie plaats tussen het College van de Lek, de Staten van Utrecht, de Staten van Holland en Westfriesland en gecommitteerden uit de raad van de Prins, erfstadhouder over de voormolens. Er werd besloten de Zederik schoon te maken, enkele bochten af te snijden en de vijf voormolens bij Ameide te verbeteren. Van een verplaatsing van de molens of het graven van een nieuw kanaal door de Alblasserwaard werd afgezien. Het College van de Lek besloot daarom op 2 juni de Zederik ter hoogte van Meerkerk te verdiepen en een doorsnijding te maken in de polder Nieuwland, ter hoogte van de Geerhoek bij de Mangelkampen. De kosten hiervoor bedroegen volgens landmeter Van der Worp f4.345,-.<sup>27</sup> Tevens werd besloten dat Hagestein alsnog zijn bijdrage in de kosten van de sluis aan de Arkelse dam uit 1755 zou voldoen in jaarlijkse termijnen van f200,- plus interest.<sup>28</sup>

Nadat de grote projecten van de dijkcolleges in de Vijfheerenlanden door hun principalen waren afgeblazen, moesten andere maatregelen genomen worden. Op 2 november 1762 werd te Culemborg door de dijkcolleges een contract gesloten voor de bouw van acht nieuwe voormolens in de polder Achthoven. Het besluit was niet unaniem genomen en door enkele belanghebbenden werden er voorwaarden aan verbonden. Zo stelden de polders onder Everdingen en de polder Over-Heicop (het Land van Ter Leede) zich op het standpunt dat zij slechts mee zouden betalen als gebleken was dat de landerijen net zo snel droog waren als in de Alblasserwaard. Tijdens geheim overleg in oktober 1762 had het Dijkcollege van Vianen moeite gedaan de bezwaarmakende polders tot andere gedachten te brengen, echter zonder resultaat. Het Dijkcollege van Hagestein weigerde ook nu aan het project deel te nemen omdat het duur was en het er voor zijn ingelanden weinig voordeel van verwachtte.<sup>29</sup> Het gevolg was dat de landen en polders onder Hagestein, in opdracht van de Staten van Holland en Westfriesland, door middel van het leggen van dammen van de afwatering via de Zederik werden afgesloten. Om te verhinderen dat Hagesteinse ingelanden deze afdammingen zouden vernielen, moesten lange tijd militairen uit het garnizoen te Gorinchem de polderkaden tussen Vianen en Hagestein bewaken. De militaire aanwezigheid kon evenwel niet verhinderen dat toch enkele afsluitingen werden vernield. Tijdens deze acties werd door de militairen op de daders geschoten, overigens zonder slachtoffers te maken.<sup>30</sup>



2. Fragment van een molenkaart van de Vijfheerenlanden met daarop de situering van de voormolens bij Ameide en Achthoven en de Schotdeuren bij Arkel. Bron: Joh. Ploeg, 1953.

25 Idem, inv. nr. 832.

26 Idem, inv. nr. 957.

27 Idem, inv. nr. 1904.

28 Idem, inv. nr. 1053.

29 Idem, inv. nrs. 758 en 1171.

30 Idem, inv. nrs. 727, 731 en 732.

Het plan voor de bouw van de acht voormolens kwam van de grote waterbouwkundige professor Joh. Lulofs. Dat nam niet weg dat door een paar andere deskundigen opmerkingen werden gemaakt over de constructie van de molens in zijn plan, met name over de grootte van de schepraderen. Op 13 januari 1763 antwoordde hij dat het veiliger was de schepraderen van de molens niet te diep te hangen omdat daardoor het malen trager zou verlopen.<sup>31</sup> De kosten voor de bouw van de molens en de aanleg van een nieuwe boezem bedroegen f170.000,- en werden uit 's Lands kas door de ontvanger-generaal van Holland en Westfriesland, Govert van Slingelandt, aan de penningmeester van het Land van Vianen voorgeschoten.<sup>32</sup> Het aandeel van Hagestein in de kosten van f170.000,- bedroeg f15.899,95. De penningmeester van het Land van Vianen was, door de Hagesteinse weigering om mee te doen, genoodzaakt in de jaren 1764-1772 leningen te sluiten om aan de verplichtingen van Hagestein jegens 's Lands kas te kunnen voldoen. In de jaren daarna zou Hagesteins aandeel uit 's Lands kas worden voorgeschoten.<sup>33</sup>

De kosten voor de acht nieuwe molens maakte een aanmerkelijke verhoging van de omslag noodzakelijk. De polders onder Vianen moesten bijvoorbeeld jaarlijks f1,30 per morgen gaan betalen voor deze molens, hetgeen aanmerkelijk meer was dan de kosten van de vijf oude buitendijkse voormolens, waarvan de jaarlijkse omslag tussen de f0,20 en f0,57 schommelde.<sup>34</sup>

De Dijkcolleges van Everdingen en Ter Leede bleven eveneens bij hun bedenkingen tegen de bouw van de acht nieuwe voormolens in de polder Achthoven. Zoals gezegd wilden zij eerst een proefperiode van zes jaar inlassen om te zien of de polders in de Vijfheerenlanden net zo snel zouden droogvallen als de polders in de Alblasserwaard. Mochten hun polders evenwel niet binnen veertien dagen na het op zomerpeil komen van de polders in de Alblasserwaard op zomerpeil zijn, dan zouden hun contractuele verplichtingen vervallen. Het College van de Lek gaf daarom op 17 juli 1764 opdracht aan de landmeters Teunis Wapperom en Barend Goudriaan om gedurende de volgende zes jaar te onderzoeken wanneer de Alblasserwaard (met uitzondering van het Meerkerkse Broek) het zomerpeil zou bereiken.<sup>35</sup>

Naar aanleiding van een verzoek van de advocaat-fiscaal van de domeinen verzochten de commissarissen 'tot de Viaanse zaken' uit de Gecommitteerde Raden van de Staten van Holland en Westfriesland het Dijkcollege van Vianen op 4 november 1769 om informatie te verstrekken over het proefjaar 1768 van Everdingen en Ter Leede. Volgens Vianen zouden de polders onder Everdingen en Zijderveld op tijd droog zijn geweest 'ware het niet dat omwille van de hennepsteelt meer water binnen de polder was gehouden'. Hiermee hadden de polders onder Everdingen en Zijderveld tegen het contract gehandeld. Het Dijkcollege van Vianen had als bewijs twee verklaringen bijgevoegd van de molenaars van het waterschap de Huibert.<sup>36</sup>

Het was duidelijk dat de Dijkcolleges van Everdingen en van Ter Leede onder hun contractuele verplichtingen probeerden uit te komen. In juni 1770 ontstond daarop een pittige correspondentie tussen het Dijkcollege van Vianen en de Dijkcolleges van Everdingen en van Ter Leede over het tijdstip van droogvallen van de polders onder Everdingen en de polders Over-Hei- en Boeicop in de jaren 1768, 1769 en het voorjaar 1770. Dat droogvallen gebeurde volgens Everdingen en Ter Leede te laat en dus was niet voldaan aan de overeenkomst van 2 november 1762. De dijkgraaf en hoogheemraden van het Land van Ter Leede zegden op 14 juli 1770 het contract op.<sup>37</sup> Het Dijkcollege van Everdingen volgde een week later.<sup>38</sup>

De commissarissen tot de Viaanse zaken uit de Gecommitteerde Raden adviseerden de Staten in december 1770 om aan Vianen opdracht te geven met Ter Leede en Everdingen tot een aanvaarding van het contract te komen. Mocht dit niet lukken dan moest de zaak aan arbiters worden voorgelegd, zoals in het contract was bepaald. Het Dijkcollege van Vianen slaagde er niet in om met de andere dijkcolleges tot overeenstemming te komen. De benoeming van de arbiters bleek vervolgens een onoverkomelijk probleem te worden. In 1805 was de zaak nog steeds niet geregeld.<sup>39</sup> Het Dijkcollege van Vianen bleef met de enorme kosten van de bouw van de acht voormolens zitten. Het Rijk moest uiteindelijk financieel bijspringen. Het was onmogelijk gebleken deze kosten alleen over de ingelanden van de polders onder Vianen om te slaan.<sup>40</sup>

31 Idem, inv. nr. 760.

32 Idem, inv. nr. 759.

33 Idem, inv. nr. 1655.

34 Idem, inv. nrs. 328 en 810.

35 Idem, inv. nr. 766.

36 Idem, inv. nr. 769.

37 Idem.

38 Idem, inv. nr. 766.

39 Idem, inv. nrs. 769 en 772.

40 Idem, inv. nr. 730.

## Oude wijn in nieuwe zakken: de plannen van de jaren zeventig van de achttiende eeuw

Medio 1771 stelden de op de Zederik uitwaterende polders vast dat de dertien molens bij Ameide en Achthoven toch niet geheel in staat waren hun landerijen op tijd droog te malen. Dat werd voornamelijk geweten aan de hoge Lekstanden gedurende de laatste jaren. Het waterschap de Overwaard (Alblasserwaard) werd in maart en april 1771 door respectievelijk het Dijkcollege van Vianen en het College van de Lek benaderd om mee te helpen met het droogmalen van het Land van Vianen.<sup>41</sup>

Door de Staten van Holland werd in 1772 aan de inwoners van de polders onder Vianen, Lexmond, Achthoven en Quakernaak belastingvermindering toegestaan als tegemoetkoming in de schade als gevolg van de permanente wateroverlast. Opnieuw werd op verzoek van de belanghebbende polders een onderzoek gestart naar een betere afwatering.<sup>42</sup>

Op 12 en 13 februari 1771 begonnen te Gorinchem besprekingen tussen de Colleges van de Alblasserwaard, Arkel beneden de Zouwe en de Vijfheerenlanden om tot een 'betere en reguliere uitwatering' te komen. Besloten werd een aantal commissarissen te benoemen uit alle colleges om te overleggen over de uitwatering van de Vijfheerenlanden. Hagestein stelde daarbij wel de voorwaarde dat de afdamming van zijn afwatering ongedaan moest worden gemaakt.

Het plan van de landmeter Arie Koelewijn uit 1756 voor het verleggen van de afwatering van de Vijfheerenlanden van Ameide en Arkel via de Alblasserwaard naar Elshout, dat door Everdingen weer naar voren werd gebracht, kreeg hierbij de voorkeur. Wel had het Dijkcollege van Everdingen al in juni 1771 het gevoel dat Vianen niet alleen de leden Everdingen, Hagestein en Ter Leede voor de kosten van het onderzoek van het plan wilde laten opdraaien, maar ook trachtte de zaak te vertragen. De dijkgraaf en hoogheemraden van Everdingen verzochten daarom hun principalen, de 'raden en rekeningen' van de prins van Oranje en Nassau te Culemborg, deze zaak op te nemen met de Gecommitteerde Raden van de Staten van Holland. De Alblasserwaard en Arkel beneden de Zouwe hadden evenwel de Staten in mei 1771 al laten weten dat zij als eis voor medewerking stelden dat de dijken van de Vijfheerenlanden veiliger zouden worden gemaakt.

Inmiddels hadden de Gecommitteerde Raden op 24 april 1771 de landmeters Ketelaar en Goudriaan om advies gevraagd over het verbeteren van de voormolens of het bijplaatsen van enige molens. Ketelaar en Goudriaan kwamen op 2 september met hun rapport. Een verbetering van de vijf voormolens bij Ameide, het plaatsen van drie nieuwe voormolens op Achthoven en vier nieuwe voormolens aan de Arkelse dam zou f150.000,- gaan kosten. Indien daar nog drie molens op Achthoven en twee molens buitendijks bij Ameide aan zouden worden toegevoegd, zou dat met de bijbehorende graafwerkzaamheden aan de boezems op f69.000,- extra komen.<sup>43</sup>

Everdingen en Ter Leede brachten in november 1771 tegen deze plannen in dat de landen die op de Zederik uitwaterden ondanks de acht molens op Achthoven hun overtollige water onvoldoende konden lozen. Zij kwamen terug op het hiervoor genoemde project uit 1756 en vroegen om een onderzoek naar de kosten die over alle belanghebbende districten, ook boven de Diefdijk, omgeslagen zouden kunnen worden. Zij wilden hiermee bereiken dat het Culemborgse Veld, de baronie van Acquoy en de polder Tricht door het aanleggen van een sluis in de Diefdijk ter hoogte van de Sonsbrug zouden kunnen aansluiten op de Huibert en zodoende hun water naar de Elshout zouden kunnen lozen. Ook haalden zij de plannen weer boven water om de boezem van de Overwaard te gebruiken, het aantal molens te vermeerderen en om enige molens te bouwen aan de Arkelse dam. Het plan om de boezem van de Overwaard te gebruiken was in 1771 geopperd door drie schouten uit het Land van Vianen en behelsde het maken van een sluis in de Bazeldijk en het graven van een kanaal via de polder Beemd naar de boezem van de Overwaard. De Gecommitteerde Raden besloten daarop dat de plannen binnen het College van de Vijfheerenlanden moesten worden besproken en dat vervolgens over de uitkomst van die besprekingen met hen overleg gevoerd zou moeten worden.

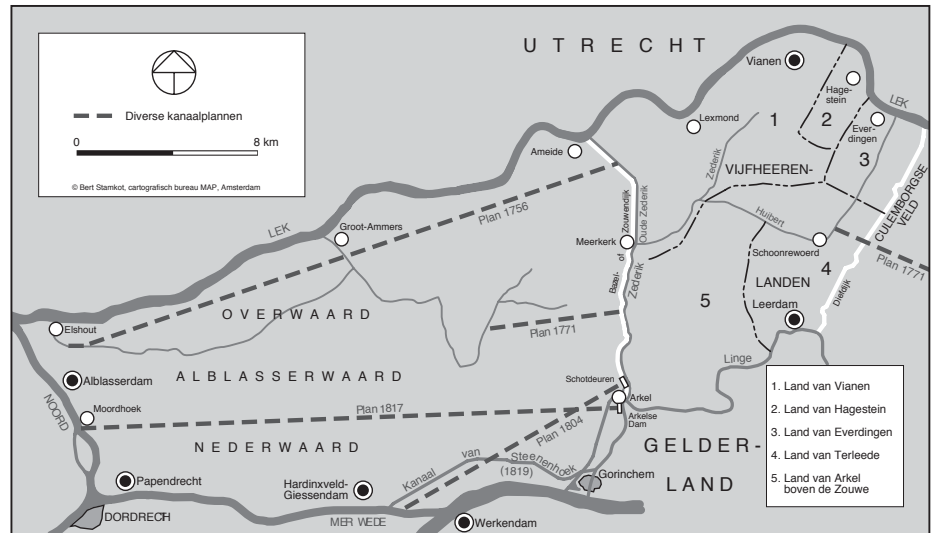
Tijdens besprekingen tussen de diverse dijkcolleges binnen de Vijfheerenlanden

41 Idem, inv. nrs. 547 en 1667.

42 Idem, inv. nr. 106.

43 Idem, inv. nr. 1308.

3. Overzichtskaart van de Alblasserwaard en de Vijfheerenlanden met daarop aangegeven de diverse uitwateringsplannen in de periode 1750-1825.



84

werd, mede op advies van de dijkgraaf van de Alblasserwaard, in het voorjaar van 1772 besloten een aantal deskundigen zowel naar het plan van 1756 als naar het plan van de drie schouten uit 1771 te laten kijken. Het onderzoek duurde enkele jaren. Op 9 mei 1774 kwamen de deskundigen, de landmeters D. Klinkenberg, M. Bolstra, B. Goudriaan en H. van Stralen, met hun rapport:

het plan uit 1756 zou gaan kosten:	f 668.966,75
het eventueel inbrengen van de Lingepolders	
op de bemaling van de Zederik extra:	f 119.889,25
<b>totaal</b>	<b>f 788.856,-</b>

Het plan van de drie schouten zou **f453.733,60** kosten, maar het bezwaar was dat de Lingepolders hier niet aan mee konden doen. Tenslotte hadden de landmeters zelf een plan ontworpen voor een uitwatering naar Elshout waarvan de kosten **f607.082,20** bedroegen.

In de vergadering van het College van de Vijfheerenlanden op 8 augustus 1774 werd door de leden eenparig besloten het project van 1756, met een aantal aanpassingen en na toestemming van hun principalen, uit te werken. Voorts zouden zij 'alle mogelijke middelen in het werk stellen om het College van de Overwaard daartoe over te halen, om deze landen en hun bewoners eenmaal radicaal te redden uit haar ongelukkige toestand'. Ofschoon de kosten van het plan hoog waren, zou het altijd beter zijn dan te blijven zitten met onbruikbaar land.<sup>44</sup> Het waterschap van de Overwaard bleef zich echter op het standpunt stellen dat eerst de dijken van de Vijfheerenlanden veiliger gemaakt moesten worden.

De direct op de Linge uitwaterende polders uit het Land van Ter Leede en het Land van Arkel boven de Zouwe hadden minder belang bij de plannen voor de afwatering van de Zederik. Zij bleven hun bemaling verbeteren door het uitbreiden van het aantal molens langs de Linge. Een bijzonderheid vormde de afwatering van de polders Nieuwland, Leerbroek en Reyercop. Deze polders hadden de mogelijkheid om met toestemming van het waterschap de Overwaard hun overtollige water via een duiker onder de Zederik bij Schotdeuren op de boezem van de Overwaard te lozen. Hiervoor betaalden de polderbesturen van Nieuwland, Leerbroek en Reyerscop een vaste vergoeding aan de Overwaard voor het gebruik van de watergangen en van de molens bij Elshout.<sup>45</sup>

In 1784 ondernam het College van de Vijfheerenlanden op voorstel van het Dijkcollege van Ter Leede nogmaals een poging om voor de hele Vijfheerenlanden een uitwatering via de Overwaard te krijgen. De acht voormolens die in 1762 waren gebouwd, zouden door het College van de Lek tegen een nader vast te stellen prijs worden overgenomen. Over de overnameprijs verschilden echter de meningen van de diverse dijkcolleges. Maar het kwam niet zover. De onderhandelingen met de Overwaard liepen stuk op de voorwaarden die dit college had gesteld, namelijk: alle dijken in de Vijfheerenlanden moesten in goede staat worden gebracht, het water in het uitwateringskanaal van

44 Idem, inv. nrs. 1188 en 2445.

45 Teixeira de Mattos, *Boezems, waterschappen, polders en gronden in de Vijfheerenlanden*, 287-293.



de Vijfheerenlanden moest tien duim beneden het zomer- of winterpeil van de Overwaard blijven en de sluismeester van de nieuwe sluis in de Bazeldijk zou alleen door de Overwaard benoemd mogen worden. Dat was voor een aantal dijkcolleges in de Vijfheerenlanden onaanvaardbaar.<sup>46</sup>

Het College van de Overwaard bleef zich vervolgens verzetten tegen een permanente afwatering van de Vijfheerenlanden door zijn gebied. Wel stond het de Vijfheerenlanden in de jaren 1789 en 1790 toe om tegen een financiële vergoeding overtollig Zederikwater op zijn boezem te laten afvloeien. Maar verzoeken van het College van de Lek op 28 april 1790 en van het College van de Vijfheerenlanden op 18 juli 1791 om een gemeenschappelijke uitwatering met de Overwaard te vormen, bleven opnieuw zonder resultaat. Het College van de Overwaard wilde weer uitsluitend akkoord gaan als de Lek- en Lingedijken in de Vijfheerenlanden in goede staat werden gebracht.<sup>47</sup>

## De plannen van Dekker/ Blokland en Varseveld

Op 26 juni 1804 dienden bijna driehonderd ingelanden uit de Vijfheerenlanden een rekest in bij het Staatsbewind der Bataafse Republiek met het verzoek om een uitwatering via de Overwaard. Zij voerden aan dat zij al vele keren 'zeer na waren geweest tot het sluiten van contracten deswegens met die van den Overwaard'. Zij voegden een plan bij het rekest van twee dijkopzichters van de Alblasserwaard, Marcelis Duybus en Jan Wapperom.<sup>48</sup> Het Dijkcollege van Vianen had daaraan voorafgaande al op 8 juni 1804 aan zijn ondergeschikte polderbesturen gevraagd de ingelanden over het plan te polsen. De polders Vianen en Achthoven hadden vóór gestemd, de polders Hei- en Boeicop, Lexmond en Lakerveld tegen.<sup>49</sup> In de loop van september en oktober 1804 werd tijdens het overleg tussen de diverse polderbesturen en dijkcolleges een gecombineerde commissie samengesteld uit het College van de Lek en de geëmmiteerde geërfden om een afwatering naar Elshout te onderzoeken.<sup>50</sup> In het voorjaar van 1805 bracht de commissie rapport uit. Op dat moment trokken echter twee nieuwe, in 1804 ontworpen plannen de aandacht. Het eerste plan was van de dijkopzichters Gijsbert Dekker en Jan Blokland. Zij hadden op 22 april 1804 hun berekeningen gepresenteerd voor het verplaatsen van de uitwatering van de Vijfheerenlanden door middel van het doortrekken van de Zederik naar de Merwededijk even boven Steenenhoek ter hoogte van Hardinxveld. De totale kosten, inclusief het verplaatsen van vier of vijf voormolens van Ameide naar Steenenhoek, zouden ongeveer f478.300,- bedragen. De polders Vianen, Bloemendaal, Bolgerije, Autena en Hei- en Boeicop stemden vóór dit plan, de polders Quakernaak, Lakerveld, Lexmond en Achthoven tegen.<sup>51</sup> Het tweede plan was van F. van Varseveld en voorzag in het doortrekken van de Linge van Gorinchem naar een lager gelegen punt langs de Merwede bij Hardinxveld.<sup>52</sup> De dijkgraaf en hoogheemraden van Vianen verzochten op 3 april 1806 het



4. Kaartfragment met daarop de waterstaatkundige situatie tussen de Arkelse dam en Gorinchem. Bron: Gemeentearchief Gorinchem.

46 AHV, inv. nrs. 1050 en 1189.

47 Idem, inv. nr. 1632 en 2038.

48 Idem, inv. nr. 2039.

49 Idem, inv. nr. 838.

50 Idem, inv. nr. 2040.

51 Idem, inv. nr. 838.

52 Idem, inv. nr. 2040.

Departementaal Bestuur van Holland om krachtdadige medewerking aan het plan om de Zederik door te trekken naar Steenenhoek.<sup>53</sup> Het College van de Lek legde daarop het plan van Dekker en Blokland voor aan het Staatsbewind, dat het op zijn beurt doorzond aan de inspecteurs van de Waterstaat C.R.T. Krayenhoff, F.W. Conrad en C.L. Brunings. De inspecteurs vroegen op 11 november 1806 aan de dijkgraaf en hoogheemraden van de Alblasserwaard wat zij van het plan vonden.<sup>54</sup> Het College verklaarde zich op aandringen van het waterschap de Nederwaard, door wiens gebied de Zederik zou worden doorgetrokken, tegen het plan. De zaak werd nu op advies van Krayenhoff in handen gesteld van de minister van Binnenlandse Zaken, waartoe de afdeling waterstaat behoorde. Het Dijkcollege van Vianen stelde de overige dijkcolleges langs de Lek in januari 1807 voor om als College van de Lek bij de minister te ijveren voor doorgang van het plan Dekker/Blokland.<sup>55</sup>

Het College van de Alblasserwaard besefte dat het de controle over de besprekingen verloor en zocht naar een alternatief plan. In de eerste plaats zorgde het in maart 1807 voor een ontwerp 'versterking Lek- en Lingedijken', om die dijken in dezelfde staat te brengen als die in de Alblasserwaard. De totale kosten werden begroot op f63.639,- en zouden door Vianen, Hagestein, Everdingen, Ter Leede en Arkel boven en beneden de Zouwe gedragen moeten worden. Hiermee zou het bezwaar van de Overwaard tegen een uitwatering over zijn grondgebied worden weggenomen. In de tweede plaats zonden de Colleges van de Alblasserwaard, de Overwaard en de Nederwaard in april 1807 een rekest aan koning Lodewijk Napoleon met het verzoek het plan van het College van de Lek voor de afwatering naar Steenenhoek af te wijzen. Zij stelden voor de afwatering via de Overwaard te doen plaatsvinden. Daartoe zou een nieuw kanaal moeten worden gegraven van de Bazeldijk naar de Voor-Giessen. Tenslotte zou de afwatering van de polders onder Ter Leede door middel van het graven van enkele watergangen met geringe kosten (maximaal f40.500,-) van de Linge naar de Huibert en zo naar de Zederik kunnen worden verplaatst.<sup>56</sup> Het verzoek van de Alblasserwaard werd door inspecteur-generaal van de Waterstaat C.L. Brunings op 2 juni 1807 doorgestuurd aan het College van de Lek.<sup>57</sup>

De polderbesturen in het Land van Ter Leede verklaarden zich tegenover het Dijkcollege van Ter Leede en Schoonrewoerd evenwel tegen de plannen van de Alblasserwaard. Het dijkcollege zond op 10 februari 1808 een rekest aan de Koning met het verzoek niet volgens het tweede plan, het afwateren via de Overwaard, maar zoals vanouds op de Linge te mogen blijven uitwateren "nu het eerste plan (afwateren bij Steenenhoek) teregt door de Alblasserwaard, Over- en Nederwaard is verworpen".<sup>58</sup>

## Het Kanaal van Steenenhoek

Een definitief besluit over de afwatering van de Vijfheerenlanden was nog niet gevallen toen in 1809 het rivierengebied geteisterd werd door een enorme watersnood.<sup>59</sup> Koning Lodewijk Napoleon, die het rampgebied had bezocht, kwam tot de conclusie dat er niet alleen iets gedaan moest worden aan de uitwatering van de Linge en versterking van de Diefdijk en Lingedijken, maar ook aan het versnipperde waterstaatsbestuur in het rivierengebied. Zijn eerste maatregel betrof een centralisatie van het waterstaatsbestuur. Om de problemen op het gebied van de waterstaat aan te pakken voegde hij een Comité Central du Waterstaat toe aan het ministerie van Binnenlandse Zaken.<sup>60</sup>

Op 30 mei 1810 besloot Lodewijk Napoleon tot verlenging van de Linge van Gorinchem naar Steenenhoek. Hij baseerde zich hierbij min of meer op het eerder genoemde plan van F. van Varsseveld. Het traject liep over het gebied van het Land van Arkel beneden de Zouwe en een klein stukje Alblasserwaard. De stad Gorinchem zou daarmee gevrijwaard worden van overstromingen binnen de stad. De op de Linge uitwaterende polders zouden niet langer last hebben van een gesloten Gorinchemse Korenbrugsluis, waarvoor het Lingewater zich dan ophoopte. De aanlegkosten van het kanaal kwamen voor rekening van de belanghebbende districten, die in klassen werden verdeeld, en morgensgewijs werden omgeslagen. De Over-Betuwe moest vijf stuivers per morgen betalen, de Neder-Betuwe tien, de Tielerwaard met

53 Ibidem.

54 Idem, inv. nr. 839.

55 Idem, inv. nr. 189.

56 Idem, inv. nr. 839.

57 Idem, inv. nr. 2041.

58 Idem, inv. nr. 1300.

59 Zie o.a. A. Bijl, *Het Gelderse Water. Waterstaatkundige en sociaal-economische ontwikkelingen in de polders van de westelijke Tielerwaard (1809-1840)* (Vuren 1997), 24-26.

60 Ibidem, 65-66.

Tiel en Zandwijk vijftien en tenslotte het Land van Buren, Asperen, Heukelum, Spijk, Dalem en de Vijfheerenlanden twintig stuivers.<sup>61</sup> Het besluit werd op 1 juli 1810 bekrachtigd. Tevens werd een commissie ingesteld, die het project moest begeleiden. De leden kwamen uit de betrokken districten. De koning voegde daar inspecteur-generaal J. Blanken Jzn. aan toe. Namens de Vijfheerenlanden hadden de dijkgraaf van Everdingen, mr. W.J. Renaud, en heemraad W. Pernis van het Land van Vianen zitting in deze commissie.<sup>62</sup>

Het project bleef door de binnen- en buitenlandse politieke constellatie in de jaren 1810-1814 liggen. De grote wateroverlast in het rivierengebied, als gevolg van overvloedig regen- en kwelwater in de jaren 1816-1817 bracht het besluit uit 1810 weer op de voorgrond. De dijkgraaf en hoogheemraden van de Alblasserwaard verklaarden zich echter in mei 1816 tegen de verlenging van de Linge naar Steenenhoek. Het Dijkcollege van Arkel beneden de Zouwe volgde een half jaar later en schreef op 18 december 1816 aan de minister van Waterstaat bezwaar te maken tegen de aanleg van een kanaal naar Steenenhoek. Het college was voornamelijk bang voor 'kwel of filtratie van het water door de aan te leggen kanaaldijk'.<sup>63</sup>

Op 3 februari 1817 vond een vergadering plaats van de kort daarvoor in het leven geroepen Commissie tot onderzoek van de uitwatering naar Steenenhoek, waarin een aantal door de koning benoemde ingenieurs van de Waterstaat en de door de Colleges van de Alblasserwaard en Arkel beneden de Zouwe benoemde commissarissen C.A. Pijll en N. Langeveld zitting hadden. Het aantal voorstanders van een kanaal naar Steenenhoek groeide.<sup>64</sup> Het College van de Alblasserwaard zag deze ontwikkeling met lede ogen aan en kwam in het voorjaar van 1817 met een nieuw alternatief: het graven van een kanaal van de Arkelse dam naar Moordhoek, gelegen aan de Noord tussen Papendrecht en Alblasserdam. Door dit kanaal zou zowel het overstromingswater als het overtollige regen- en kwelwater uit de Betuwe in de Noord kunnen worden geloosd. Het plan werd door inspecteur-generaal J. Blanken Jzn beoordeeld. Zijn advies aan de minister van de Waterstaat en de Publieke Werken was negatief. De kosten zouden meer dan twee miljoen gulden hoger uitvallen dan bij het kanaal naar Steenenhoek, bovendien zou de stroomsnelheid in het kanaal naar Moordhoek door 'het grote verhang van ruim 15 voeten gevaarlijk hoog kunnen worden'. Blanken's voorkeur ging uit naar het verlengen van de Linge naar Steenenhoek: het was beter voor de afwatering en goed voor de scheepvaart van en naar Dordrecht. Die scheepvaart kon dan de ondiepten in de Boven-Merwede tussen Gorinchem en Hardinxveld omzeilen. Een meerderheid in de onderzoekscommissie vroeg zich bovendien af hoe de Alblasserwaard tegen een Steenenhoeks kanaal kon zijn. Het kanaal ging slechts een klein stukje over Alblasserwaards gebied, en nu kwam de Alblasserwaard zelf met het plan van een kanaal naar Moordhoek dat dwars door de Alblasserwaard zou lopen!<sup>65</sup>

Koning Willem I besloot op 18 juni 1817 dat de Lingesluizen in Gorinchem 'onverwijld' moesten worden geopend om de wateroverlast in het Lingegebied te verminderen en dat in 1818 begonnen zou worden met de aanleg van het Kanaal van Steenenhoek. Op 10 november 1817 werd de Commissie van Steenenhoek ingesteld, bestaande uit vertegenwoordigers uit de belanghebbende districten. Namens de Vijfheerenlanden hadden W. Pernis en mr. M.C. van Hall daarin zitting. In mei 1818 werd de commissie met een aantal leden uitgebreid, onder wie mr. J.W. van der Cruysse van Hoey namens Arkel boven de Zouwe en mr. W.J. Renaud, de dijkgraaf van Everdingen.<sup>66</sup>



5. Tarief van te heffen sluis- en brug-gelden op het Kanaal van Steenenhoek, 1833. Bron: Gemeentearchief Gorinchem.

61 Archief hoogheemraadschap Alblasserwaard (hierna AHA), inv. nr. 1503.

62 Koninklijk Besluit nr. 3 van de 1e hooimaand 1810.

63 AHA, inv. nr. 1503, Bijl. *Gelderse Water*, 100 en AHV, inv. nr. 122, verder het Archief van de Commissie tot onderzoek van het plan van uitwatering aan Steenenhoek in het archief van het waterschap van de Linge (hierna AWL), inv. nr. 4.

64 Algemeen Rijksarchief te Den Haag (hierna ARA), archieven inspecteurs en commissies van Waterstaat, inv. nr. 417.

65 ARA, archief Waterstaat, inv. nr. 414.

66 Koninklijk Besluit nr. 93 van 10 november 1817 en nr. 11 van 4 mei 1818.

Een maand eerder was reeds het plan tot verlenging van de Linge naar Steenenhoek bij Koninklijk Besluit vastgesteld.<sup>67</sup> Tegelijkertijd werd de financiering van het kanaal goedgekeurd. Hiervoor moest een lening van f1.300.000,- worden aangegaan, die in 28 jaarlijkse termijnen, te beginnen op 1 mei 1820, moest worden terugbetaald. De laatste termijn verviel op 1 augustus 1847. Het Rijk zou f250.000,- aan renteloos voorschot verstrekken, dat pas na de laatste termijn zou moeten worden afgelost.<sup>68</sup> Door bijkomende werken, zoals onder andere de aanleg van een nieuwe Zederiksluis aan de Arkelse dam, liepen de kosten voor het project op tot boven de 1,5 miljoen gulden.<sup>69</sup> De Commissie van Steenenhoek sloot op 17 augustus 1818 een overeenkomst voor de aanleg van het kanaal met de dijkgraaf, de grote waardsman en de hoogdijkheemraden van het Land van Arkel beneden de Zouwe en met de schout, de waardsman en de heemraden van de polder van de Banne van Gorinchem. Hiermee waren de laatste belangrijke hinderpalen voor de aanleg van het kanaal uit de weg geruimd.<sup>70</sup> Eind december 1818 werd het nieuwe Kanaal van Steenenhoek geopend.

Voor de polders in de Vijfheerenlanden bracht dit kanaal de afwatering die zij verlangden. Wel viel de jaarlijkse omslag (f2,10 per morgen) veel hoger uit dan de f1,- per morgen die in 1810 was begroot. De Gelderse districten hadden hier grote moeite mee. Zij verzetten zich om twee redenen tegen de financiële bijdragen aan het kanaal: in de eerste plaats was de vrije afwatering van de Linge door Hollands toedoen teniet gedaan en zou de oplossing daarom door Holland betaald moeten worden en in de tweede plaats was het kanaal hoofdzakelijk voor de scheepvaart bedoeld om de ondiepten in de Merwede tussen Gorinchem en Hardinxveld te omzeilen.<sup>71</sup>

Voor de Vijfheerenlanden was echter het doel bereikt. Met de aanleg van het Zederikkanaal van de Lek bij Vianen tot de Arkelse dam in 1824 en de bouw van een Rijksstoomgemaal aan de Arkelse dam in 1825 zou de uitwatering van de Vijfheerenlanden op de Linge en daarmee ook op het Kanaal van Steenenhoek zelfs nog verder worden verbeterd.

## Samenvatting

De waterlossing van de Vijfheerenlanden was een complex probleem wegens de geografische situatie en de bestuurlijke verhoudingen. Het afwateringssysteem was te verdelen in twee grote blokken: de polders in het zuidelijke deel en de polders in het noordelijke deel van de Vijfheerenlanden. De polders in de zuidelijke Vijfheerenlanden behoorden in hoofdzaak tot het Land van Arkel boven de Zouwe en het Land van Ter Leede en Schoonrewoerd. Zij waterden direct uit op de Linge. De polders in het noordelijke deel behoorden tot de Landen van Vianen, Hagestein en Everdingen. Zij loosden hun overvloedige water op de Zederik.

Het streven na 1750 naar een betere afwatering voor de hele Vijfheerenlanden via een lozingspunt bij Elshout in de lager gelegen Alblasserwaard stuitte steeds op bezwaren van het waterschap de Overwaard. Maar ook de direct op de Linge uitwaterende polders zagen weinig voordelen in het plan. Binnen het College van de Lek was het Vianen dat voortdurend aandrang op een betere afwatering. De polders onder Vianen hadden het meest te lijden van de regelmatig weerkerende wateroverlast. De oplossingen die tot stand kwamen, betroffen slechts de uitwatering van de Zederikvelden bij Ameide en de Arkelse dam, waar bij de besluitvorming binnen het College van de Lek weinig eensgezindheid te bespeuren viel.

Pas toen na de watersnood van 1809 het belang van een verbeterde afwatering voor het hele Lingebied duidelijk was geworden en het plan van een verlenging van de Linge naar Steenenhoek gekoppeld kon worden aan de wens van een betere scheepvaartverbinding tussen Gorinchem en Hardinxveld, kwam de oplossing tot stand: het Kanaal van Steenenhoek. Het plan van de Alblasserwaard in 1817 voor een kanaal van de Arkelse dam naar Moordhoek kwam niet alleen te laat maar werd gezien de voorgeschiedenis door de andere partijen met scepsis ontvangen. De koning speelde uiteindelijk een cruciale rol bij het totstandkomen van het Kanaal van Steenenhoek. De bezwaren uit de regio negeerde hij geheel of gedeeltelijk door ze ondergeschikt te maken aan het algemeen belang.

67 Koninklijk Besluit nr. 68 van 11 april 1818.

68 Koninklijk Besluit nr. 69 van 11 april 1818.

69 AHV, inv. nr. 1302.

70 AHA, inv. nr. 1503.

71 Zie hiervoor Bijl. *Gelderse Water*, 102-106.